

Şinasi Tekin'in Anısına

**UYGURLARDAN
OSMANLIYA**

simurg

Simurg 80
Armağan 2

ISBN 975 7172 80 4

Şinasi Tekin'in Anısına
Uygurlardan Osmanlya

HAZIRLAYANLAR
Günay Kut
Fatma Büyükkarci Yilmaz

KİTAP TASARIMI
Ersu Pekin

I. Baskı, İstanbul 2005

BASKI
Mas Matbaacılık A.Ş.
Dereboyu Cad. Zağra İş Merkezi B Blok No:1 34398
Maslak, İstanbul
00 90 (212) 285 11 96; F. 00 90 (212) 276 59 55
info@masmat.com.tr

© 2005 Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
Tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıcının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
Hasnun Galip Sokağı 2 AB Beyoğlu 34433 İSTANBUL
00 90 (212) 292 27 12; F. 00 90 (212) 292 27 13
www.simurg.com.tr

İçindekiler

10		Sunuş
13	Cem Dilçin	Târih Berây-ı Vefât-ı Server-i Dil-şinâsân ve Tâc-ı Ser-i Yârân Şinâsî Tekin
14	Cem Dilçin	Sensedüm!... Sensedük!...
19	Murat Bardakçı	Târih der hakk-ı intikal-i Şinâsî Tekin ki üstâd-ı kemâlât-ı nihâd bûdend
20	Cem Dilçin	Târih Berây-ı Armağân-ı Hâvâce Şinâsî Tekin
21	Yusuf Çotuksöken	Türkçeye Adamış Bir Ömür
22		Kronolojik Yaşam Öyküsü
24	Gönül Alpay Tekin	Şinasî Bey ile Geçen Bir Ömür
74	Selim S. Kuru	Bir Dilin Derinlerinde: Şinasî Tekin'in Eserlerine Bir Yaklaşım Denemesi
87	Yorgo Dedes	Şinasî Tekin Bibliyografyası
101	Nurcan Abacı	Osmanlı Kentlerinde Sosyal Kontrol: Araçlar ve İşleyiş
112	Edith Gürçin Ambros–Jan Schmidt	A Rhymed Petition of 1587 by A Deli: A Unique Document Kept in the Groningen University Library (Hs. 486)
122	Mustafa Apaydın	Oğuz Atay'ın <i>Tutunamayanlar</i> Adlı Romanında Komiğin Halleri
148	Yusuf Azmun	Türkçe-Çağdaş Farsça Fonetik ve Semantik İlişkileri Üzerine Notlar
171	Eleazar Birnbaum	Burnt Books: A Catalogue of Some Turkish Manuscripts Destroyed in the 1992 War in Bosnia

258	Hülya Canbakal	Birkaç Fetva Bir Soru: Bir Hukuk Haritasına Doğru
271	Giancarlo Casale	Safer Reis: An Ottoman Corsair of the Sixteenth Century Indian Ocean
285	Hakkı Erdem Çipa	Contextualizing Şeyh Bedreddin: Notes on Ȧalî b. İsmâ'îl's Menâkîb-ı Şeyh Bedreddîn b. Isrâ'îl
296	Pervin Çapan	Mustafa Safâyî Efendi'nin Şairliğine Dair
305	Yorgo Dedes	Süleyman Çelebi's Mevlid: Text, Performance and Muslim-Christian Dialogue
350	Bilge Ercilasun	Schrödinger'in Kedisi Hakkında
363	M. Dursun Erdem	Nehcü'l-Ferâdîs'teki Sebep-Sonuç Bildiren Yan Cümle Türleri Üzerine
384	Nüket Esen	Bir Osmanlı'nın Batı Romanına Bakışı: Ahmet Mithat'ın Ahbâr-ı Âsâra Tamîm-i Enzâr'ı
389	Mehmet Gümüşkılıç	Yabancı Kökenli İsimlerle Kullanılan Ana Yardımcı Fiiller
397	Esin Kâhya	Osmanlılardaki Göz Hastalıklarıyla İlgili Belli Başlı Çalışmalardan Örnekler
415	Esra Karabacak	Abdurrahman Fevzi Efendi'nin Türk Dili Hakkındaki Görüşleri
428	Çınar Abidinova / Çev. Turgut Karacan	Manas
442	Dimitris Kastritsis	Çelebi Mehemed's Letter of Oath (Sevgendnâme) to Ya'kûb II of Germiyan: Notes and a Translation Based on Şinasi Tekin's Edition
445	İ. Güven Kaya	Türk Edebiyatında Hammâmiyeler
476	Selim S. Kuru	Biçimin Kîskacında Bir "Tarih-i Nev-Îcad": Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi
507	Günay Kut	Leiden Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmalar Kataloğu Üzerine
535	Günay Kut - Zehra Toska	Kedi ile Fare Hikâyesi

587	Eiji Mano	Three Corrections to the Critical Edition of the <i>Bābur-nāma</i>
593	Mine Mengi	Divan Şiirinde Metinlerarası İlişkiler
607	Aslı Niyazioğlu	Lives of a Sixteenth Century Ottoman Sheikh: Serhōş Balı Efendi (d. 980/1572) and His Biographers
620	Yusuf Oğuzoğlu	Türkiye Türkçesi ve Osmanlıca Sürecine İlişkin Tarihsel Bir İnceleme
637	Orhan Okay	Edebiyat Tarihçiliğinde Usûl: Edebiyat Tarihlerinin ve Türk Edebiyatı Tarihinin Sınıflandırılması Meselesi
647	Mustafa Öner	Türkçe–Rusça İlişkilerine 1552 Dönüm Noktasından Bir Bakış
657	Von Klaus Röhrborn	Zum dem alttürkischen Ghostword aving – äving – ävin “fremd”
661	Gülden Saçol	Türklerde Evliliğin Algılanışı –“Evlenmek” Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle–
685	Serkan Şen	Standart Türkiye Türkçesinde İkilemelerle Yaşayan Tarihi Sözcükler
704	İsenbike Togan	Beylikler Devri Anadolu Tarihinde Yöntem Sorunları: Germiyan'dan Örnekler
721	Zeynep Yürekli Görkay	Şeyh Bedreddin ve Ecinniler: Alışılmışın ve Çalışılmışın Dışında Bir Menakibname
732	Peter Zieme	Bolalım bağ yutuz – Ein buddhistisches Stabreimgedicht aus Toyok
738	Şinasi Tekin–Gönül Alpay Tekin	Düzme Fermanlar
771	Latife Dışkaya	Şinasi Âbi'ye

Standart Türkiye Türkçesinde İkilemelerle Yaşayan Tarihî Sözcükler

Serkan Şen*

Giriş

İkilemeler, “Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi” olarak tanımlanabilir. (Korkmaz 1992: 82) Değişik kaynaklarda eşdeğerlerine rastlayabileceğimiz bu tanımdan hareketle ikilemenin oluşumunu bir tür kenetlenmeye benzetebiliriz. Bütün kenetlemelerde olduğu gibi ikilemenin parçaları da bir diğerine uyumlu olmalıdır. Bu uyumluluğun iki ön şartı vardır. İlk şart, ikilemede yer alacak sözcüklerin anlamca aynı kavram alanından çıkmasıdır. İstisnaları olmakla beraber Türkçede çok büyük bir oranda gözetilen ikinci şart ise ikilemedeki parçaların sesçe yakınlığıdır. (bkz. Tuna 1986) Kenetlenmiş durumda olan sözcükler gerçekte de çözülmüş bir başlarına iş görebilirler. Fakat bazı durumlarda bu sözcüklerin teki ya da tümü çözülme yeteneğini kaybederek standart dilde ikilemenin dışında yaşayamaz; yahut yaşamak için başka bir anlama geçiş yapar. Sözcüğün, ikilemeden kopamamasının temel nedeni, standart dildeki işleriğini yitirmesidir. Bu durum ikilemelerin büyük oranda birbirine eş ya da çok yakın anlamlı sözcüklerle kurulmasından kaynaklanır. “Birbirine eş ya da çok yakın anlamlı sözcükler arasında bir yaşam kavgası olur; bunun sonucunda bunlardan biri dilden silinir; kimi zaman da Türkçede olduğu gibi, ancak ikilemelere tutunarak hayatı kalır.” (Aksan 1999: 80) Bu tür sözcükler arasında gerçekleşen yaşam kavgası öyle bir anda olup bitmez, yüzyıllar hatta binyıllar alabilir. O nedenle ikilemelere siğinmiş mağlup sözcüklerin varlığı bir dilin eskiliğinin ve geçmişteki zenginliğinin ölçüsüdür.

Türk Dilinde İkileme adlı çalışmasıyla ikilemelerle ilgili ilk derli toplu kitabı hazırlayan Vecihe Hatiboğlu'dur. (bkz. Hatiboğlu 1981) Hatiboğlu ikilemeyi oluşturan sözcüklerin kalıplaşmasıyla ilgili şunları söylemektedir: “İkilemeyi kuran sözcükler arasındaki kalıplasma, kenetlenme o kadar kesindir ki, sözcüklerden biri ya da ikisi tek başına kullanılamaz, yaşayamaz. ‘Tek tük’, ‘eski püskü’, ‘çoluk çocuk’, ‘yamrı yumru’, ‘yirtık pırtık’ gibi ikilemelerde tük, püskü, çoluk, büğrü, yamru, pırtık sözcükleri, zorlanmadan, tek başına kullanıla-

* Araştırma Görevlisi,
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü.

maz.” (Hatiboğlu 1981: 15) Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı sözcüklerin ikileme dışında kullanılmamasının nedenleri üzerinde Doğan Aksan da durmuştur. Aksan, aynı kavramı karşılamak üzere mücadeleye giren sözcüklerden birinin sonunda ya olduğunu ya da ikilemede hapsedildiğini belirtmiş, ‘evirmek çevirmek’, ‘yorgun argın’, ‘ev bark’ ikilemelerinde geçen evirmek, argın, bark sözcüklerini bu duruma örnek olarak göstermiştir. (Aksan 1999: 80) “İkilemlerdeki İlginç Problemler” adlı makalesiyle konuya değinen başka bir araştırmacı ise Nuri Yüce’dir. Yüce, makalesinin amacını şöyle açıklamaktadır: “Burada söz konusu ikilemelerdeki kelimeler, özellikle ikinci konumdaki kelimeler, genel olarak pek çoğu Türkçe Türkçesi yazı dilinde, hatta ağızlarında bile artık tek başına kullanılmayan, veya ses yapısı bakımından başka lehçelerin özelliğini taşıyan kelimeler olup, bunlar ayrıca açıklanması güç ve problemlü kelimeler olarak da dikkat çekmektedirler.” (Yüce 1998: 419-420) Bu açıklamadan sonra, adı geçen makalede bir kısmı yalnızca ağızlarında görülen on üç ikileme sıralanmış, ele alınan ikilemelerde geçen problemlü sözcüklere yine ağızlar esas alınarak açıklamalar getirilmiştir. (Yüce 1998: 420- 427)

Bu çalışmada geçmişte yaygın olarak kullanılmış, günümüzde ikilemelerde sıkışık kalmış durumda bulunan 53 örnek sözcüğe yer verilmiştir. Aşağıda ortaya konulan nedenlerden dolayı araştırma alanı standart dilde görülen ikilemelerle sınırlanmıştır. Böyle bir sınırlandırma kaçınılmaz olmasa idi örnekler daha da coğalabilirdi.

Araştırmamanın sınırları

1. Tarihî Türkçe diye nitelendirilen dönem, Göktürkçeden başlayıp Osmanlıcaya kadar uzanan Türkiye Türkçesinin gelişme evrelerinin tamamıdır.
2. Belirlenen sözcüklerin geçtiği ikilemeler, Türkçe Sözlük (TS)’den alınan bir istisna dışında, iki kaynaktan seçilmiştir. İlk kaynak, Osman Nedim Tuña’nın *Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi* adlı makalesinin somundaki ikilemeler dizinidir. (Tuna 1986: 203-226) Bu dizin, içerdiği 2022 ikileme ile Türkiye Türkçesinin en geniş ikileme kolleksiyonudur. (Tuna 1986: 166) Ayrıca, gazete, kitap, dergi, gündelik konular ve radyo ve televizyonda görülen yahut işitilen ikilemeleri içerdigidinden (Tuna 1986: 168) derlenmesinde standart dilin esas alındığı anlaşmaktadır. Ancak, adı geçen makaledeki ikilemeler dizini, yalnızca sayıca eş heceli ikilemeleri kapsamaktadır. Bu yüzden, sayıca eş heceli olmayan ikilemelerin de bulunduğu başka bir kaynağa daha ihtiyaç duyulmuştur. Görülen ihtiyaç, Vecihe Hatiboğlu’nun *Türk Dilinde İkileme* adlı kitabının arkasında bulunan ve 1956 ikilemeden oluşan ikileme sözlüğü (Hatiboğlu 1981: 87-120) taranarak giderilmeye çalışılmıştır.

- 3.** Ele alınan sözcüklerin bir kısmı günümüz ağız ve şivelerinde kullanılmaktadır. O nedenle ikilemelerle yaşayan sözcükler değerlendirilirken Standart Türkiye Türkçesinin esas alındığı başlıktı özellikle belirtilmiştir. Zira, bu ayırmı belirtilmemiş olsa, pek çok eski Türkçe sözcük ağırlarda (bkz. Ata 2000, Ata 2001) ve şivelerde (bk. Räsänen 1969) yaşadığı için tarihilik ayrimının bir anlamı kalmayabilirdi.
- 4.** Açıklamalarda TS'teki kayıtlardan hareketle incelenen sözcüklerin halk arasında kullanılıp kullanılmadıklarına yer verilerek tarihiliğin, standart dilde göre belirlendiğine vurgu yapılmıştır.
- 5.** Üzerinde durulan sözcüklerin bir kısmına halk arasında yaşadığı belirtilmeden TS'de karşılık verilmiştir. Ancak, Nuri Yüce'nin, bu çalışmada da yer verilen, *sili* sözcüğünün TS'de geçmesiyle ilgili olarak söylediği gibi “bir sözcüğün TS'de bulunması o sözcüğün yaygın olarak kullanıldığı anlamına gelmez.” (Yüce 1998: 420)
- 6.** Açıklamalarda, XIII. yüzyılın sonuna kadar olan dönemler için, Clauson tarafından hazırlanan *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (EDPT), XIII. yüzyıl sonrası içinse *Tarama Sözlüğü* (TTS) esas alınmış, gerektiğinde diğer etimolojik sözlüklerden ve sözcüklerin geçtiği metinlerin bizzat kendilerinden yararlanılmıştır.
- 7.** Sözcüklerin geçmişte görüldüğü dönemler belirtilmekle yetinilmiş, görüldükleri eserlere ve bulundukları ibarelcere, ihtiyaç duyulduğunda yer verilmiştir.

Sözcükler

Abuk: Sözcük, ‘abuk sabuk’, ‘abuk subuk’ ikilemelerinde geçer. (Tuna 1986: 203) TS’de ‘abuk sabuk’ için şunlar yazmaktadır: “Akla ve mantığa uymayan, düşünmeden söylenen, saçma sapan (söz).” (TS I: 3) İkilemenin ikinci kısmını oluşturan sabuk veya subuk’un, abuk’un örneklenmesiyle sapık sözcüğünden dönüştüğü açıklıdır. Bu durum *Derleme Sözlüğü* (DS’nde görülen ‘abuk sabık’, ‘abuk sapık’ biçimlerinde daha belirgindir. (DS I: 19) İkilemenin ilk kısmını oluşturan abuk ise bugün standart dilde tek başına kullanılmamaktadır. Sözcüğün ikilemeye kattığı anlamla ilişkili bir kullanımına XVIII. yüzyıl öncesi metinlerde rastlanılmaz. Abuk, *Tarama Sözlüğü*’nde ‘abuk (apuk)’ şeklinde karşımıza çıkar. “Avurdu şişirip parmakla vurarak ses vermek.” anlamındadır. (TTS I: 2) Sözcük, tek başına görüldüğü yegâne metin olan XVIII- XIX. yüzyıla ait *Bürhan-ı Katî Tercümesi*’nde “zort vermek” diye nitelendirilmiştir. (TTS I: 2) Bu kullanım, sözcüğün ikilemeye taşıdığı ‘saçmalık’ yönünü ortaya koymaktadır. Abuk, bahsedilen anlamıyla ikilemenin kuruluşunda yer almış; ancak, zamanla tek başına kullanımını yitirerek ikilemenin sınırları içine hapsolmuştur.

Apar: Sözcük, ‘apar topar’ ikilemesinde bulunur. (Tuna 1986: 204) TS’de ‘apar topar’ için şunlar yazmaktadır: “Telaş ve acele ile, yaka paça.” (TS I: 76) İkilemenin ikinci kısmını oluşturan topar’ın, top ismine, +ar isimden isim yapma eki getirilerek oluşturduğu düşünülebilir. Türkçe için alışmadık olan bu durumu, sözcüğü apar'a uydurma çabasıyla açıklamak mümkündür. Andreas Tietze ‘apar topar’ı, “apar- fiilinin emir hali ile kafiyeli mühmel bir ikinci kelimedenden mürekkep tâbir” olarak görmüştür. (Tietze 2002: 186) İkilemenin ilk kısmını oluşturan apar’ın adı olduğu apar- fiili, TS’de “almak, alıp götürmek” anlamında (TS I: 75) tek başına geçse de Standart Türkiye Türkçesinde günlük kullanımından uzaklaşmıştır. TS’de apar- maddesinde verilen örnek cümlenin Evliya Çelebi’den alınması (TS I: 75) bu durumu doğrulamaktadır. Sözcüğün günlük dilden uzaklaşmasının ilk işaretlerini *Lehce-i Osmâni*’de görmek mümkündür. Ahmet Vefik Paşa, sözcüğü tanımlarken onun Türkmen ıstılâhından kinaye olduğunu belirtmiştir. (Ahmet Vefik Paşa 2000: 19) Böylece apar- ile standart dil arasında ki çizgi özellikle vurgulanmıştır. XIV. yüzyıl öncesi metinlerde görülmeyen sözcüğün XIV-XIX. yüzyıllar arasında “götmek, alıp götürmek”, anlamında kullanıldığını gösteren pek çok örneği TTS de bulmak mümkündür. (TTS I: 177-178) Tietze’ye göre apar-, alıp bar’ın kısalıp kalıplasmaşasından meydana gelmiştir. (Tietze 2002: 186)

Argın: Sözcük, ‘yorgun argın’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 224) TS’de ‘yorgun argın’ için şunlar yazmaktadır: “Çok yorulmuş, gücü kalmamış olarak.” (TS II: 1641) İkilemenin ilk sözcüğü olan argın, Standart Türkiye Türkçesinde tek başına kullanılmamaktadır. Bununla birlikte argın'a TS’de: “1.Yorgun, zayıf, bitkin. 2. Beceriksiz” karşılığında madde başı olarak yer verilmiştir. (TS I: 83) TS’de sözcüğün geçtiği örnek cümlenin Ömer Seyfettin’den alınmış olması (TS I: 83) argın’ın standart dilde tek başına kullanıldığı son dönemin XX. yüzyılın başı olduğunu gösterir. Sözcüğün türetildiği ar- fiili “yorulmak, tükenmek, zayıflamak” anlamıyla Göktürkçeden itibaren tarihî şivelерinin tamamında görülür. (EDPT: 193) argın'a ise “yorgunluk” anlamıyla XIV. yüzyılda; “yorgun” anlamıyla XIV.- XVI. yüzyıllarda Anadolu sahası metinlerinde rastlanılır. (TTS I: 192)

Bark: Sözcük, ‘ev bark’ ikilemesinde geçer. (Tuna 1986: 210) TS’de ‘ev bark’ için şunlar yazmaktadır: “Ev, mülk.” (TS I: 477) İkilemenin son unsuru olan bark, günümüzde tek başına kullanılmaz. Anadolu ağızlarını istisna edersek, bark’ın Türk dili tarihi boyunca evden bağımsız olarak görüldüğü ilk ve tek metin Köktürk Yazılılarıdır. (Tekin 2001: 91-102) Sözcük, yazıtlarda tek başına “türbe” anlamında kullanılmıştır. (EDTP: 359) Bu kullanımın dışında bark’ın yaşam alanı daima ikileme ile sınırlanmıştır.

Bet: Sözcük, ‘bet beniz’ ikilemesinde görülür. (Hatiboğlu 1981: 90) TS’de bet için şunlar yazmaktadır: “Beti benzi atmak, beti benzi uçmak, beti benzi sararmak gibi deyimlerde beniz kelimesi ile birlikte ‘çehre’ anlamında iki-leme oluşturur.” (TS I: 176) Sözcüğü “insan yüzü” anlamıyla Uygur ve Çağatay dönemi metinlerinde beniz’den ayrı olarak bulmak mümkündür. (EDTP: 296) *Codex Cumanicus*’ta geçen “duman betli: karanlık” çehreli ifade-sinde de bu ayrılığı görebiliriz. (Grönbech 1992: 30)

Bi: Sözcük, ‘bi bıçkı’, ‘bi bıçak’ ikilemelerinde yer alır. (Hatiboğlu 1981: 90) TS’de sözcüğün geçtiği ikilemelerle ilgili açıklama yoktur. İkilemenin bugün kullanılmayan ilk parçası bi, geçmişte yalnız Uygur dönemi metinlerinde görülür. Clauson, bile- fiilinden hareketle sözcüğü “bi” olarak okumuş ve Çince “p’i: yarmak” fiiliyle ilişkilendirilebileceğini öne sürmüştür. (EDTP: 291) Bi, Uygur döneminde de, bugün bir araya geldiği sözcüklerle birlikte ikileme oluşturmuştur. (Çağatay 1978: 49, Şen 2002: 62) Sözcüğe tek başına yalnızca *Turkische Turfan Texte* serisinin sekizinci cildinde rastlanır. Serinin yayıcısı A.V. Gabain sözcüğün geçtiği ifadeyi “yegünün pisi teg” şeklinde okumuş ve biraz tereddüt göstererek, “usturanın bıçağı gibi” anlamını vermiştir. (Gabain 1954: 7) Clauson ise, bu okuyuşu “y(ili)günүү bisi” olarak düzeltmiş, ifadenin Sanskritçesinden hareketle “usturanın keskin kenarı” olarak anlamlandırmıştır. (EDTP: 291)

Bıkın: Sözcük, ‘bağır bıkın’ ikilemesinde geçer. (Tuna 1986: 205) Sözcüğün geçtiği ikileme TS’de yer almaz. Bıkın, “insan veya hayvan kalçası ya da böğürü” anlamıyla Uygurcadan başlayarak tarihî şivelerin her birinde tek başına görülebilir. (EDPT: 316) XIV. ve XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi me-tinlerinde de “böğür” anlamıyla sözcüğe rastlamak mümkündür. (TTS: 537) bel bıkın diye.

Biliş: Sözcük, ‘biliş tanış’ ikilemesinde yaşamaktadır. (Tuna 1986: 206) Biliş, halk ağzında kullanıldığı belirtilerek, TS’de şöyle tanımlanmıştır: “Bildik, tanındık, dost.” (TS I: 189) Sözcük, bu anlamıyla Uygurcadan itibaren tarihî şivelerin hepsinde geçer. (EDPT: 344-345) Biliş’e, “bildik, tanındık, dost, âşina” anlamıyla XIV.-XIX. yüzyıllar arası Osmanlı Türkçesi metin-lerinde sıkça rastlamak mümkündür. (TTS I, 562-565)

Burgacık: Sözcük, ‘kargacık burgacık’ ikilemesinde bulunur. (Tuna 1986: 214) TS’de ikilemeye: “(Yazı için) Çarpık, düzensiz” anlamı verilmiştir. (TS II: 799). Burgacık, ilk olarak Osmanlı Türkçesi metinlerinde “burgaşık” bi-çiminde karşımıza çıkar. Yer aldığı XV.-XVI. yüzyıllara ait kaynaklarda “bükülmüş, kıvrılmış, büükük, kıvrık” anlamındadır. (TTS I: 707)

Bügrü: Sözcük, ‘eğri bügrü’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 209) İkileme için TS’de şunlar yazmaktadır: “Yer yer eğrilenmiş ve bükülmüş olan, çarpık çurpuk.” (TS I: 437) İkilemenin ikinci parçası olan bügrü, bugün standart Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. Sözcük, ilk olarak *Dîvânî Lâgat-it-Tûrk* (DLT)’de “bügrî” biçiminde, “eğri bügrü” anlamıyla karşımıza çıkar. (DLT IV: 123) Daha sonraki dönemlerde de sözcüğe, “bükrü” biçiminde, “kambur, tümsek” anımlarında rastlanabilir. (EDPT: 328) XVI. yüzyıl Anadolu sahası metinlerinde bügrü’ye “kambur, tümsek, eğik” gibi anımlar verilmiştir. (TTS I: 737)

Çap-: Sözcük, ‘çal- çap-’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 207) “Çapmak”a TS’de şu anımlar verilmiştir: “1. (Atı) koşturmak. 2. Akın etmek, koşmak.” (TS I: 278) Çap-, Türkçenin çeşitli dönemlerinde değişik anımlarıyla görülür. (EDPT: 394) Ancak, çal-’la ilişkili bir kullanımına ilk olarak Osmanlı Türkçesinde rastlanır. Bu dönemde sözcüğün aldığı anımlardan biri de “yağma, çapul etmektir.” Çap- bu anlamıyla XIV.-XIX. yüzyıllar arasına ait değişik metinlerde bulunur. (TTS II: 826) Ayrıca, 1758-1760 yıllarında yazılan (Kargı-Ölmez 1998: 140) *Sengîhâd* adlı Farsça-Çağatayca sözlükte çap-’ın anımlarından biri “yağmalamak”tır. (EDPT: 394)

Çırlak: Sözcük, ‘çırlak çıplak’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 207) TS’de çırlak için bir açıklama yapılmamıştır. Sözcük, yer aldığı tek tarihî metin olan XVI. yüzyıla ait *Ali Dîvâni*’nda da “çırlak çıplak” ikilemesinde “çırlıçıplak” anlamında geçer. (TTS II: 907) Tietze, ‘çırlak çıplak’, “çırlıçıplak tâbirinin kafiyeli varyantı” olarak değerlendirmiştir. (Tietze 2002: 511)

Çoluk: Sözcük, ‘çoluk çocuk’ ikilemesinde bulunur. (Tuna 1986: 207) İkilemeye TS’de şu anımlar verilmiştir: “1. Çocuklarla birlikte aile topluluğu. 2. Bir işte gereken tecrübeyi kazanmamış yaşa küçük kimseler, gençler.” (TS I: 319) Çoluk, çocuk’tan ayrı olarak ilk *Dede Korkut Kitabı*’nda görülmüşdür. Sözcük, burada ‘çoban çoluk’ ikilemesinde yer alır. (Ergin 1994: 208, 230) Ergin ve Gökyay, burada görülen çoluk’a “çoluk çocuk” anlamı vermiştir. (Ergin 1997: 76, Gökyay 2000: 190) Gökyay, mütetabiattan olduğunu özellikle belirtmiştir. (Gökyay 2000: 190) Semih Tezcan, bu anımlanırmaya katılmamış, sözcüğün çobanla birlikte kullanıldığını göz önünde bulundurarak çoluk’un Türkmençedeki gibi “çopanıj kömecçisi (çobanın yamağı)” anlamında kullanıldığını öne sürmüştür. (Tezcan 2001: 303) Bundan başka Türkmencede “çövlunj: torunun çocuğu” anlamında bir başka sözcüğün bulunduğu bildiren Tezcan, bu sözcüğün Çağataycada ses benzesmezliğine uğrayarak “çavlunj” biçimine girdiğini ve sözlüklerde verilen anlamı doğruysa “torun” olduğunu belirtmiştir. (Tezcan 2001: 303) Tezcan'a göre: “Türkiye Türkçesinde çocuk ile ikileme oluşturan çoluk işte

bu sözcükten (belki de öteki çoluk ‘çoban yamağı’ ile bulaşmaya uğramış olarak) gelmektedir.” (Tczcan 2001: 303)

Çökek: Sözcük, ‘batak çökek’, ‘çamur çökek’ ikilemelerinde geçer. (Tuna 1986: 206, 207) Her ne kadar çökek’e ikilemelerdeki kullanımıyla ilişkili olarak TS’de “bataklık, sazlık” anlamı verilmişse de (TS I: 320) sözcük, Standart Türkiye Türkçesinde tek başına kullanımından düşmüştür. Çökek, Uygur metinlerinde “gökmüş”, Çağataycada ise “tortu, çökelti” anlamındadır. (EDPT: 415) Osmanlı Türkçesinde sözcüğe şu anlamlar verilmiştir: “1. Çöküntü, çirk, tortu.” (TTS.II: 944) “2. Çökerek oturulan yer.” (TTS II: 944) “3. Tuz ve süt katılmış yoğurt, bir çeşit çökelek.” (TTS II: 945) “4. Batak, bataklık.” (TTS II: 945) Bu son anlamıyla XVI. ve XVII. yüzyıl Anadolu sahası metinlerinde görülen çökek, günümüzde yalnız ikilemede kullanılmaktadır. (TTS II: 945)

Darma: Sözcük, “dağınık ve karışık, tarumar” anlamında ‘darmadağın’, ‘darmadağınık’ örneklerinde (TS I: 340); “karmakarışık” anlamında ‘dar-maduman’ örneğinde görülür (TS I: 340). Kanaatimce, sözcüğün geçtiği yapılar ikilemedir. İkileme olduğu için de ayrı yazılmalıdır. Tipki saçma sahan (TS II: 1238) ikilemesinde olduğu gibi. Örnek yapıların ilk kısmını oluşturan darma’nın türetildiği dar- filini eski metinlerde bulmak mümkündür. Clauson’un etimolojik sözlüğünde dar-’ın “dağıtmak, bir şeyi ikiye bölmek” anlamlarına işaret edilmiş, sözcüğe Karahanlı ve Harezm dönemlerine ait eserlerden örnekler verilmiştir. (EDTP: 528) TTS’de “musallat olmak, âriz olmak, talan etmek” anlamında geçen “darımak”ı (TTS II: 1011) dar-’la ilişkilendirebiliriz. Bugün kullandığımız dari sözcüğünün de dar-’dan geldiği açıklar. Yapının ikinci kısmında bulunabilen dağın ise şu şekilde izah edilebilir: Dağıt- ve dağıl- fillerinin türetildiği ancak örneklerine rastlayamadığımız için saymaca olarak nitelendirileceğimiz dağ- fiiline -an sıfat fili eki getirilerek oluşturulan dağan, ğ’nin daraltıcı etkisiyle dağın’a dönüşmüştür. Osmanlı döneminde görülen “tartağan” (TTS I: 180) “darma tağan” ve “tarma tağan” (Şemseddin Sami 1989: 597) biçimleri sözcüğün oluşumuya ilgili iddialarımı doğrulamaktadır.

Dünek: Sözcük ‘uyku tünek’ (Tuna 1986: 221) veya ‘uyku dünek’ (Hatiboğlu 1981: 116) biçimindeki ikilemede yer alır. TS’de “tünek” şöyle tanımlanmıştır: “Kuşların, evcil kanathların üzerinde tünedikleri dal veya sırik.” (TS II: 1503) Bu tanım, sözcüğün uyku ile birlikte ikileme oluşturabilmesi için uygun değildir. Tünek’in ikilemeye kattığı anlamla ilgili tanımını tarihî metinlerde bulmak mümkündür. Sözcük, “hapishane, karanlık yer” anlamıyla Uygurcadan itibaren, tarihî şivelerin hepsinde görülür. (EDPT: 519) Anadolu sahasında “tünek” veya “dünek” biçiminde “tünek, in” anlamıyla XVI.

yüzyılda karşımıza çıkar (TTS II: 1317) Eski Türkçede tüne- cylemi “gecc- lemek” anlamıyla Karahanlı döneminden itibaren görülür. (EDPT: 516) Aynı anlamı Anadolu sahasında düne- biçiminde devam ettilir (TTS II: 1318) Bunlardan hareketle tünek’té var olan “geccleyecek yer” anlamını (Eren 1999: 420) kestirmek mümkündür. Sözcük bu anlamıyla dinlenme anlamı veren ‘uyku dünek’ ikilemesine girmiştir.

Em: Sözcük ‘em sem’ ikilemesinde bulunur. (Tuna 1986: 209) Halk arasında yaşar duruma geldiği belirtilerek TS’de sözcüğe “ilaç, merhem” anlamı verilmiştir. (TS I: 453) Em, Uygur döneminden başlayarak gerek “ot em, em sem, em yöründek” gibi ikilemelerde, gerekse tek başına “ilaç çare” anlamında, görülür. (EDPT: 155) Sözcüğe bu anlamıyla XIII.- XIX. yüzyıllar arası Anadolu sahası metinlerinde de rastlamak mümkündür. (TTS II 1455-1459)

Evir-: Sözcük, ‘evir- çevir-’ ikilemesinde geçer. (Tuna 1986: 210) TS’de sözcüğe “döndürmek, çevirmek” anlamı verilmiştir. (TS I: 479) Ancak, bu, sözcüğün standart dilde tek başına kullanıldığı anlamına gelmez. Geçmişte iki- lemenin dışında da geniş bir kullanım alanına sahip olan sözcük, “döndürmek” anlamıyla Göktürkçeden itibaren Türk dilinin bütün dönemlerinde görülür. (EDPT: 14) Anadolu sahasında ise yalnızca XV. yüzyılda “çevirmek” anlamında rastlanılmıştır. (TTS III: 1572)

Gün: Sözcük, ‘el gün’ ikilemesinde bulunur. (Tuna 1986: 209) İkilemeye, TS’de “başkaları, yabancılar” anlamı verilmiştir. (TS I: 451) ‘el gün’ ilk olarak görüldüğü metin *Kutadgu Bılıg*’dır. (EDPT: 122) TTS’de XIV. yüzyıldan itibaren “il gün” biçiminde “memleket, halk” anlamında ikilemeye rastlamak mümkündür. (TTS III: 2057) Gün’ün bir çoğul eki mi yoksa bağımsız bir kelime mi olduğu tartışılmış, bağımsız bir kelime ise “kadınlar dairesi” anlamındaki Çince “k'un”dan gelebileceği öne sürülmüştür. (EDPT: 726) Drevneturkskiy Slovar (DTSI)’da “el kün” ayrı yazılmış (DTSI: 169) ve iki- leme olarak belirtilmiştir. (DTSI: 326) Räsänen ise, “kün”e “halk” anlamı vermiş ve Moğolcadan geldiğini iddia etmiştir. (Räsänen 1969: 309)

İlgar: Sözcük, ‘akın ilgar’ ikilemesinde karşımıza çıkar. (Tuna 1986: 204) TS’de ilgar’ı iki tanım getirilmiştir. Halk diline ait olduğu vurgulanan ilk tanım şudur: “Dizginleri koyuverilmiş atın dört nala koşması.” (TS I: 661) İkilemeye konu olan ve tarihî olduğu belirtilen ikinci tanım ise, “Atla ansızın yapılan dolu dizgin saldırısı.”dir. (TS I: 661) Hasan Eren, etimolojik sözlüğünde bu ikinci tanıma yer vererek, sözcüğün “ilga-: (at) dört nala koşmak” kökünden geldiğini bildirmiştir, Moğolcadan alındığı yönündeki görüşlerin tartışmaya açık olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Türkçeden Farsça ve Urdu- caya geçtiği yönünde bilgiler de vermiştir. (Eren 1999:183) Gerçekten de

TTS'de "dört nala koşmak" anlamında XVI. yüzyılda görülen "ilgamak" sözcüğü mevcuttur. (TTS III: 1940)

Kacak: Sözcük, 'kap kacak' ikilemesinde geçer. (Hatiboğlu 1981: 104) TS'de ikileme için şunlar yazmaktadır: 'Tencere, tava, sahan gibi mutfak eşyasi.' (TS II: 872) İkilemenin ikinci parçası kacak, ilk olarak "kaca" biçiminde DLT'de görülür. (EDPT: 590) DLT'de kaç'a'ya "kap" anlamı verilmiş, "ka" ve "kakaça" ile ilgisi belirtilmiştir. (DLT IV: 244) DLT'de görülen ve "kaba koymak" anlamında olan "kaçala-“ sözcüğü de kaç'a'dan türetilmiş bir başka yapı olarak karşımıza çıkar. (DLT IV: 244) Sözcük, Çağataycada "kap kaçak" ikilemesinde görülür. (EDTP: 590) XVI. yüzyıl Osmanlıca metinlerinde "kap kacak" anlamında "kab kaç" ikilemesine rastlanır. (TTS IV: 2148) Ayrıca Räsänen'in "kaça" ile "kasc" arasındaki biçim benzerliğine dikkat çekmesini de burada belirtmek gereklidir. (Räsänen 1969: 217)

Kebe: Sözcük, 'aba kebe' ikilemesinde geçer. (Tuna 1986: 203) TS'de İtalyancadan dilimize geçen Yunanca kökenli bir sözcük olarak nitelendirilen kebe'ye "kısa kepenek" anlamı verilmiştir. (TS II: 827) Hasan Eren, kebe için "Çobanların giydikleri kaba kumaştan yapılmış kolsuz yağmurluk, aba. Ağızlarında 'kalın kılım' ve 'keçe' olarak da kullanılır" tanımını vermiştir. (Eren 1999: 225) Yine, Eren'e göre sözcük doğrudan doğruya Arapçadan dilimize geçmiştir. (Eren 1999: 225) Eren, Räsänen'in kebe'yi keceden yapılmış kolsuz yağmurluğa verilen kepenek adıyla birleştirmesini düşündürücü bulduğunu belirterek sözlüğündeki kebe maddesini bitirmiştir. (Eren 1999: 225) Räsänen'in iddiası gerçekten ilginçtir. Bu iddiayı (Räsänen 1969: 244, 254a) doğru sayarsak sözcüğün geçmişini kepenek'in ilk olarak görüldüğü XIV. yüzyıl öncesine (TTS IV : 2439) götürürebiliriz.

Kesek: Sözcük 'kesek tezek' ikilemesinde bulunmaktadır. (Tuna 1986: 215) TS'de kesek söyle tanımlanmaktadır: "1. Bel, çapa veya sabanın topraktan kaldirdığı iri parça, tezek. 2. Çimen yapmak için üzerindeki otuya birlikte çıkarılmış çayır parçası." (TS II: 841) Sözlükteki birinci anlamıyla ikilemeye dahil olan kesek, standart dilde bulunmamaktadır. Sözcük, ilk olarak Uygur metinlerinde "parça" anlamıyla karşımıza çıkar: (MOLNAR-Zieme 1989: 151) Karahanlıcada "parça, kesik", Harezmcede "toprak veya çamur parçası", Çağataycada "kerpiç", Kıpçakçada "parça" anlamındadır. (EDTP: 749) Anadolu sahasında XIV.-XIX. yüzyıllar arasında "parça, kit'a" anlamında sözcüğe rastlamak mümkündür. (TTS IV: 2444-2445)

Kur: Sözcük, 'kur kuşak' ikilemesinde görülür.(Hatiboğlu 1981: 106) TS'de kur'a ikilemede yer aldığı anlamıyla ilgili bir tanım getirilmemiştir. Sözcük, "kuşak, kemer" anlamıyla Uygurcadan itibaren Türk dilinin bütün tarihî

gelişme safhalarında görülür. (EDPT: 642) Anadolu sahasında XIV.-XVII. yüzyıllar arasında “süslü, özenle yapılmış kuşak” anlamında “kur kuşak” ifadesine rastlamak mümkündür. (TTS IV: 2737) Günümüzde kullanılan üçkur’u, kur’u içinde barından birleşik bir sözcük olarak burada belirtmekte yarar vardır.

Kürtük: Sözcük, ‘kertik kürtük’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 215) Kürtük’ün “kar yiğini” anlamıyla görüldüğü tarihî metinler Uygur dönemine aittir. (EDPT: 739) Hasan Eren, sözcüğün “kürt: kar yiğini kökünc getirilen –(ü)k küçültme ekiyle kurulduğunu” ifade etmektedir. (Eren 1999: 276) ‘Kertik kürtük’ ikilemesi, nitelediği cisimdeki biçim bozukluğunu anlatır. Bu bozukluğu anlatmada kürtük, içerdeği yiğin anlamıyla kertik’in karşıtı olarak kullanılmıştır.

Mış: Sözcük ‘mış yaşı’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 216) TS’de ikilemeye ilgili bir açıklama yoktur. Sözcüğün geçmişte görüldüğü tek metin XVII. yüzyılla ait *Solakzâde Tarihi*’dır. (TTS IV: 2809) Mış, burada da yaşı’la birlikte kullanılmış, ‘mış yaşı’ ikilemesi “şüphe uyandıran, kötü şepler düşündüren söz” anlamında geçmiştir. (TTS IV: 2809)

Mozak: Sözcük, ‘mozak cozak’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 216) TS’de ikilemeyi oluşturan sözcüklerle ilgili bir açıklama yoktur. İkilemenin ikinci parçası cozak, “hastaklı soluk yüzlü kimse” karşılığında Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. (DS III: 1004) XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde “gelişmemiş, ciliz kalmış, cüce” anlamında görülen mazak, (TTS IV: 2798) ikilemenin ilk parçası mozak’ın geldiği şekil olmalıdır.

Pırtık: Sözcük, ‘yırtık pırtık’ ikilemesinde bulunur. (Tuna 1986: 224) TS’nin pırtık maddesinde ‘yırtık pırtık’ işaret edilmiş, (TS II: 1184) bu ikilemeye de “parça parça olmuş, eskiyip parçalanmış, eski püskü” anlamı verilmiştir. (TS II: 1633) Sözcüğün türetildiği “kirmak, incitmek” anlamındaki “birt-” filimi Uygurcada bulmak mümkündür. (Le Coq 1941: 24) Sözcük burada da “sı- birt-” biçiminde ikilemede kullanılmıştır. (Şen 2002: 248) Türkçede işlek olarak kullanılan –(I)k filinden isim yapma eki birt- filine getirilmiş, sözcüğün başındaki b benzesmeye uğrayıp sertleşerek p’ye dönüşmüştür, sonuçta pırtık sözcüğü oluşmuştur.

Pük: Sözcük, ‘ek pük’ (Tuna 1986: 209) ve ‘ekli püklü’ (TS II: 439) ikilemlerinde kullanılır. TS’de ‘ekli püklü’ ikilemesi için şunlar yazmaktadır: “Ekli, yamalı ve düzensiz.” (TS II: 439) Eski Türkçede, ek’le bir araya gelerek yukarıdaki anlamı oluşturabilecek ‘köş’ anlamında ‘bü’k’ sözcüğü mevcuttur. Sözcüğe, Göktürk harfleriyle kâğıda yazılmış Irk Bitig’de ve DLT’de bu

anlamıyla rastlamak mümkündür. (EDPT: 324) Ayrıca, ‘köç’ anlamındaki bük’ü Orhon Yazıtları’nda geçen ‘bükli’ sözcüğüyle ilişkilendiren ve sözcük hakkında geniş bilgiler veren bir yazı tarafından kaleme alınmıştır. (bk. Şen 2001) Ekli ve köşeli olan nesnenin düzensizliği anlatılırken tarihî bük sözcüğe başvurulmuş, bu esnada sözcüğün başındaki b benzesmeye uğraşıp sertleşerek p’ye dönüşmüştür.

Salık: Sözcük, ‘alık salık’ ikilemesinde geçer. (Tuna 1986: 204) İkileme, TS’de “aptal, aptalca” karşılığındadır. (TS I: 51) TS’de salık’ı ikilemeye katlığı anlaşılmıştır. Sözcük, ilk olarak “manasız, abes” anlamında Uygur dönemi metinlerinden *Maytrisimi*t’de görülür. (Tekin 1980b: 105) TTS’de geçen ve XVI.–XIX. yüzyıllar arası metinlerden derlenmiş olan “düşük, sölük, perişan, kendini salıvermiş” karşılığındaki “salkı” ve “saklı”la (TTS V: 3273–3274) *Maytrisimi*t’teki salık arasında ilişki kurulabilir. (Tekin 1980a: 190)

San: Sözcük, “ad san” ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 203) San’ı TS’de “ün, şan, şöhret” anlamı verilmiştir. (TS II: 1253) TS’de sözcüğün geçtiği öرنek cümlede san, ad ile birlikte ikileme olarak belirtilmektedir. (TS II: 1253) Bu durum, sözcüğün günümüzde ad’dan ayrı kullanılmadığının göstergesidir. İlk olarak görüldüğü Uygur döneminde, san’ı verilen anlamlardan biri “hesaba katma, farz etme durumu”dur. (EDPT: 831) Bu anlam sözcüğün bugünkü kullanımının çıkış noktasıdır. Uygurcadaki görülen ve “övmek, yüceltmek” anlamında olan “adla- sanla-“ ikilemesinden hareketle (Zieme 1986: 133) ‘ad san’ ikilemesinin geçmişini bu dönemde kadar götürebiliriz. San’ın “şöhret” karşılığında kullanıldığı diğer bir dönem Harczm Türkçe-sidir. (EDPT: 831) XVI-XIX yüzyıllar arası Anadolu sahası metinlerinde “nişan, alamet” anlamında san’ı rastlamak mümkündür. (TTS V: 3294) XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesi metinlerinde “şan şöhret” anlamında “san ad” ikilemi mevcuttur. (TTS V: 3296) İkileme ‘ad san’ şekliyle Anadolu sahasında XIV. yüzyıldan itibaren görülür. (TTS I: 20) Ayrıca, TTS’de XIV. yüzyıla ait olduğu belirtilen “sanlı: meşhur, şöhretli” karşılığında bir sözcük vardır. (TTS V: 3304)

Seklem: Sözcük, ‘seki seklem’ ikilemesinde geçmektedir. (Tuna 1986: 219) TS’de sözcüğün halk arasında kullanıldığı belirtilerek seklem için şu açıklamalar getirilmiştir: “1. Kildan, yünden dokunmuş cuval. 2. On batman (un vb.)” (TS II: 1275) Sözcük, ilk anlamıyla ikilemeye dahil olmuştur. Hasan Eren, etimolojik sözlüğünün seklem maddesinde TS’de verilen ilk tanımı tekrarladıkten sonra kökeninin bilinmediğini belirtmiş, sözcüğün Dankoff tarafından hazırlanan *Evlîya Çelebi Dizini*’nde görüldüğüne işaret etmiştir. (Eren 1999: 360)

Sem: Sözcük, ‘em sem’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 209) Sem, tarihî metinlerde daima em’le birlikte kullanılmıştır. (EDPT: 828) ‘Em sem’ ikilemesini “ilaç, çare” anlamıyla Uygur ve Karahanlı dönemlerinde bulmak mümkündür. (EDPT: 828) İkileme, aynı anlamıyla XIV.-XVI. yüzyıllar arasında Anadolu sahasında da görülmüştür. (TTS III: 1455-1457)

Sili: Sözcük, ‘arı sili’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 204) TS’de sili’ye ikilemede geçtiği haliyle şu anlamlar verilmiştir: “1. Arı, temiz. 2. Mec. ifsetili.” (TS II: 1308) Ancak, sili’nin kullanım alanı günümüzde ya halk arasında ya da sözlük sayfalarında kalmıştır. Sözcük, ilk olarak Orhon Yazıtları’nda “silig” biçiminde “arı, temiz” anlamıyla karşımıza çıkar. (EDPT: 826) Uygurca ile Karahanlıcada bu biçim ve anlam korunmuştur. (EDPT: 826) Çağataycada “sılıg” olarak karşımıza çıkan sözcük ilk dönem Kıpçak metinlerinde “sili” halini almıştır. (EDPT: 826) Osmanlıca metinlerde sili kullanımına rastlanılmamaktadır.

Sop: Sözcük, ‘soy sop’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 219) TS’ün sop maddesinde ‘soy sop’ işaret edilmiştir. (TS II: 1327) ‘Soy sop’ içinse TS’de şunlar yazmaktadır: “Bütün soy ve akrabalar.” (TS II: 1330) İkilemenin ikinci kısmını oluşturan sop’un soy ‘dan ayrı olarak görüldüğü ilk ve tek tarihî metin *Dede Korkut Kitabı*’dır. Sözcük, burada “...solduran soppdur” ibaresinde geçer. (Ergin 1994: 76) Muhamrem Ergin’in hazırladığı *Dede Korkut Kitabı*’nın dizininde sop, madde başı olarak gösterilmemiş, “soy sop” olarak karşılık verilen soy maddesi içerisinde, geçtiği sayfa ve satır numarası belirtilmiştir. (Ergin 1997: 270) TTS, Muhamrem Ergin’in hazırladığı dizini esas aldığından, sözcük doğal olarak burada da yer almamıştır. Semih Tezcan, ‘soy sop’ ikilemesinde de görülen sop’u, “Arapça sult’ün soy sözcüğünün örneksenmesiyle halkın dilinde aldığı biçimdir.” diye açıklamıştır (Tezcan; 53) Orhan Saik Gökay ise sözcüğün soy'a benzetilerek oluşturulduğu görüşündedir. (Gökay 2000:281) 17. yüzyılda hazırlanmış olan Meninski sözlüğünde sop'a, “irk, soy” anlamıyla madde başı olarak yer verilmesi (Meninski 2000: 1698) konumuz açısından dikkate değerdir.

Söbe: Sözcük, ‘sivri söbe’ ikilemesinde kullanılır. (Tuna 1986: 219) TS’de sözcüğün “söbü” biçiminde de olabileceğine işaret edilerek “biçimi yumurta gibi olan, beyzî, oval” anlamı verilmiştir. (TS II: 1331) Ancak, bu durum sözcüğün standart dilde tek başına yaygın olarak kullanıldığını göstermez. Söbe, ilk olarak “subi” biçiminde Karahanlı Türkçesinde karşımıza çıkar. (EDPT: 784-785) Besim Atalay, DLT dizininde “söbi” biçiminde görülen sözcüğün “subi” olarak düzeltilmesi gerektiğini belirtmiş, sözcüğe “uzun ve sivri nesne –yuvarlak olmayan” anlamını vermiştir. (DLT IV: 532) DLT’de söbi, düzeltilmiş haliyle, subi hakkında şunlar yazmaktadır: “Başı uzun ve

sivri olan nesne. Bir adamın başı yuvarlak olmazsa söbi=subı baş denir, söbi=subı kafa demektir.” (DLT III: 217) Ayrıca, DLT’de “uzamak, incelmek, sönüleşmek” anlamında “subı-“, (DLT IV: 536) “enli bir şeyi söbü yapmak, ucunu sıvıltımek, yanlarını daraltmak” anlamında “subila-“, (DLT IV: 536) “sıvıltımek, söbütmek” anlamında “subıt-“ fiilleri mevcuttur. (DLT IV: 537) Sözcüğün “uzun, gittikçe incelen” anlamında “subu / subı” biçiminde görüldüğü bir diğer saha da XIV. yüzyıl Kıpçakçasıdır. (EDPT: 785) XIV.-XIX. yüzyıllar arası Osmanlı Türkçesi metinlerinde “söbek, söbeke, söbü, söbe, söbeki” biçimlerinde, “beyzî, yumurta biçiminde” anlamıyla sözcüğe rastlamak mümkündür. (TTS V: 3530-3531)

Sölpük: Sözcük, ‘sarkık sölpük’ ikilemesinde geçmektedir. (Tuna 1986: 218) TS’de, sözcüğün halk arasında kullanılan tip terimi olduğu belirtilerek, sölpük’e, “gevşeyip kendini koyuvermiş” anlamı verilmiştir. (TS II: 1332) Sözcük, “derisi buruşuk, sarkık” anlamında XVII.-XIX. yüzyıllar arası Anadolu sahası metinlerinde görülür. (TTS V: 3536)

Süklüm: Sözcük, ‘süklüm püklüm’ ikilemesinde yer almaktadır. (Hatiboğlu 1981: 113) TS’de ‘süklüm püklüm’ için şunlar yazmaktadır: “Suç işlemiş gibi utanç ve korku içinde büzülmüş olarak.” (TS II: 1352) İkilemenin tamindaki ‘büzülmek’ filinden hareketle püklüm’ün büklüm’den geldiğini çi- karabiliriz. Günümüzde püklüm’den ayrı kullanılmayan süklüm’ü XVI. yüzyılla ait *Babus’ül Vásit* adlı Arapça-Türkçe sözlükte “süglüm” biçiminde “bir tarafı ince, öte tarafı şişkin olan, beyzî” anlamında tek başına bulmak mümkündür. (TTS V: 3617) Sök- fiilinden türetildiğini düşündüğüm süklüm, bu anlamıyla püklüm’le bir araya gelerek ikilemenin yukarıda yer alan tanımdaki büzülme işlevini ifade etmiştir.

Talaz: Sözcük, ‘toz talaz’ ikilemesinde bulunmaktadır. (Hatiboğlu 1981: 116) Talaz, halk arasında kullanıldığı belirtilerek TS’de şöyle tanımlanmıştır: “1. Dalga, kasırga. 2. İpekli kumasların örselenmesiyle yüzündeki tellerde oluşan kabarıklık.” (TS II: 1409) Sözcük, birinci anlamıyla ikilemeye girmiştir. Talaz, ilk olarak Osmanlı Türkçesinde karşımıza çıkar. Sözcük, yer aldığı XV.-XIX. yüzyıllara ait eserlerde “dalga, kasırga” anlamındadır. (TTS V: 3705-3706)

Tapan: Sözcük, ‘tarla tapan’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 220) Tapan, halk arasında kullanıldığı belirtilerek, TS’de şöyle tanımlanmıştır: “Tarlaya atılan tohumu örtmek için gezdirilen, ağaçtan geniş araç, sürgü.” (TS II: 1416) Bahsedilen anlamıyla sözcük, ilk olarak Osmanlı Türkçesinde karşımıza çıkar. Tapan, bu dönemde “taban” ya da “tapan” olarak “ekincilerin tohumu örtmek ve toprağı düzenlemek için tarlaya gezdirdikleri ağaç veya

demir” anlamında XVI.-XIX. yüzyıllar arası metinlerde görülmüştür. (TTS V: 3690) Hasan Eren, etimolojik sözlüğünde, tapan’ın Türkçe taban sözcüğün yanlığını olduğunu belirtmiş; Ermeniceden ödünçleme olabileceği iddialarına yer vermiştir. (Eren 1999: 394)

Tokuş: Sözcük, ‘dögüş tokuş’ ikilemesinde bulunmaktadır. (Tuna 1986: 208) TS’de tokuş- fiiliyle ilgili açıklama yapılmış, isim olan tokuş için ‘değiş tokuş’ maddesi işaret edilmiştir. (TS II: 1480) Oysa, geçmişte tokuş’un dögüş ile ikileme oluşturmaya uygun kullanımları mevcuttur. Clauson, sözcüğün “tokı-: vurmak” fiilinden türetildiğini ifade etmiştir. (EDPT: 474) Sözcüğe, ilk olarak “tokış” biçiminde, “savaş, vuruş” anlamında Uygur döneminde rastlanır. (Caferoğlu 1993: 159) Sözcük, bu biçimini Karahanlıcada devam ettirmiş, mevcut anlamına “kavga, dövüş” anlamını da katmıştır. (EDPT: 474) Harezm Türkçesinde “tokuş” biçiminde görülen sözcüğün anlamı “savaşmak, vuruşmak”tır. (EDPT: 474) Sözcük, Çağataycada bugün kullandığımız tokuş- fiilinin adı olarak karşımıza çıkar. (EDPT: 474) Tokuş, Anadolu sahasında XIV. yüzyıla ait *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde “dokuş” biçiminde “çarpışma, mücadele anlamında” yer alır. (TTS II: 1198)

Tor: Sözcük, ‘tor top’ ve ‘tor toz’ ikilemelerinde geçmektedir. (Tuna 1986: 221) TS’de halk arasında kullanıldığı belirtilerek tor’a ikilemedeki anlamıyla ilgili şu açıklamalar getirilmiştir: “1. Sik gözlü ağı. 2. Ağ örgüsünde.” (TS II: 1486) Sözcüğü, Uygur döneminden itibaren Kıpçakça dışında tarihî şivelerin hepsinde “ağ” anlamıyla bulmak mümkündür. (EDPT: 528) Tor'a XVI.- XIX. yüzyıllar arası Anadolu sahası metinlerinde “ağ, şebeke, tuzak” anlamlarında rastlanır. (TTS V: 3828)

Tütün: Sözcük, ‘duman tütün’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 209) TS’de sözcüğün günümüzde geçerli olan anımlarıyla ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, halk ağzında “duman” karşılığında bulunduğu belirtilmiştir. (TS II: 1505) Oysa, sözcüğün “duman” anlamı geçmişte oldukça yaygındır. Tütün, “duman” anlamıyla ilk olarak Uygur döneminde karşımıza çıkmış, Türk dilinin tarihî gelişme alanlarının her birinde bu anlamını korumuştur. (EDPT: 457-458) Anadolu sahasına ait XIV.-XIX. yüzyıllar arası metinlerde sözcüğe “dütün” ya da “tütün” biçiminde “duman” anlamıyla rastlamak mümkündür. (TTS II: 1357- 1360)

Uluk: Sözcük, ‘alık uluk’ ikilemesinde kullanılır. (Tuna 1986: 204) Clauson, “uluk” biçiminde okuyup “faydasız, degersiz” olarak anımlandırdığı sözcüğün geçmişte yalnızca DLT’de görüldüğünü belirtmiş, Anadolu ağızlarında yaşayan uluk’la arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. (EDPT: 137) Gerçekten de ağızlarda “miskin, tembel, pasaklı” anlamıyla adı geçen ikileme-

de yer alabilecek bir uluk mevcuttur. (DS XI: 4034) Bulunduğu yegâne tarihî metin olan DLT'de sözcük, “uluk ton: eskimiş yıpranmış elbise” tamamıyla örneklenmiştir, “Her eskiyen nesneye uluk denir.” biçiminde tanımlanmıştır. (DLT I: 67)

Yal-: Sözcük, ‘gül- yal-’ ikilemesinde bulunur. (Hatiboğlu 1981: 100) Hatiboğlu, kitabının ikilemeler sözlüğündeki “güle yala” maddesine, “gülerek, aydınlichkeit bir yüze” açıklamasını getirmiştir. (Hatiboğlu 1981: 100) TS’de yal-’a degenilmemiştir. Şinasi Tekin’e göre yal-, “alevlenmek, yanmak” anlamındaki saymaca bir “ya-” kökünden türetilmiştir. (Tekin 1980a: 73) Sözcüge ilk olarak “alevlenmek, parlamak” anlamında Uygurca metinlerde rastlanır. (EDPT: 918) Yal- bu biçim ve anlamını Karahanlı döneminde de sürdürmüştür. (EDPT: 918) *Kutadgu Bilig*’de geçen “...yarudi ajunka kün ay teg yala” (Arat 1999: 56) “...Güneş ve ay gibi parlayarak, dünyayı aydınlattı.” (Arat 1994: 40) ifadesinde yal-’ın taşıdığı “parlaklık” anlamı açıklar. Çağataycadaki “yele-: parlamaya sebep olmak” fiili de yal-’ın başka bir kullanımdır. (EDPT: 918) Bu fiil, yele- biçiminde okunabileceği gibi yala- biçiminde de okunabilir. Osmanlı Türkçesi metinlerinde yal-’tan türetilmiş çeşitli sözcükler bulunmasına rağmen, tek başına yal- filine rastlanılmaz.

Yalın: Sözcük, ‘yalın yaşın’ ikilemesinde görülür. (Tuna 1986: 222) TS’de halk arasında kullanıldığı belirtilerek yalnız ’a “alev” anlamı verilmiştir. (TS II: 1585) Yukarıda üzerinde durulan yal- tabanından türetilen sözcük, geçmişte genel bir kullanımına sahiptir. Sözcüge, Uygurcadan itibaren “alev, yalaz, ateş” anlamında rastlamak mümkündür. (EDPT: 929) Sözcük, bu dönemde de “ateş, alev” karşılığındaki “ot yalnız” (Şen 2002: 207) ve “ört yalnız” (Şen 2002: 224) ikilemelerinde; “ışık, parlaklık” anlamında “çog yalnız” (Şen 2002: 88) ikilemesinde kullanılmıştır. Yalın, “alev” anlamında Karahanlıcada görülmüş, (DLT IV: 735) bu anlamını Harezm Türkçesinde de sürdürmüştür. (Ata 1998: 467) Sözcük Kıpçakça ve Çağataycada “ateş yalnız” anlamındadır. (EDPT: 929) Sözcüge, XIII.-XIX. yüzyıllar arası Anatolu sahisi metinlerinde “yalın” biçiminde “alev” anlamında rastlamak mümkündür. (TTS VI: 4238- 4243)

Yan-: Sözcük, ‘yan- dön-’ ve ‘yanar döner’ ikilemelerinde yer alır. (Tuna 1986: 223) TS’de yanmak tanımlanırken dönmek’le ilişkilendirebileceğimiz bir açıklama yapılmamıştır. (TS II: 1591-1592) Oysa, Türkçede, Göktürk döneminde itibaren tarihî şivelerin hepsinde görülen “geri dönmek” anlamında yan- fiili mevcuttur. (EDPT: 941-942) Osmanlı Türkçesi metinlerinde sözcük bu anlamını yitirmiştir. Bugün kullandığımız “yanıt, yankı, yanılamak” gibi sözcükler yan-’tan türetilmiş yapılar olarak karşımıza çıkar.

Yapıldak: Sözcük, ‘yayan yapıldak’ ikilemesinde bulunmaktadır. (Hatiboğlu 1981: 118) TS’de, sözcüğün adı geçen ikilemede yaşadığı işaret edilerek (TS II: 1593) ‘yayan yapıldak’ için şu tanım getirilmiştir: “Yayan ve yalnız ayak.” (TS II: 1609) Yapıldak’ın, DLT’de geçen ve atlar için “çiplak, eger-siz” anlamında olan “yabidak” la (DLT IV: 745) ilişkili olduğunu düşünüyorum. Nitekim, sözcüğün “yapıldak” ya da “yapuldak” biçiminde “çiplak, teçhizatsız “anlamıyla görüldüğü XIV.-XV. yüzyıllara ait Osmanlı Türkçesi metinlerinde de atlar için kullanılabilmesi düşüncemi doğrulamaktadır. (TTS: VI 4296)

Yarti: Sözcük, ‘yarım yarı’ ikilemesinde karşımıza çıkar. (Tuna 1986: 223) TS’de sözcükle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Clauson, ilk olarak “yartu” biçiminde DLT’de görülen sözcüğün günümüz kuzeydoğu Türk diyalektlerinde “yarım” anlamında olduğunu ifade etmiştir. (EDPT: 959) Bu durum, yarı ile yarti arasındaki bağı DLT’ye kadar indirebileceğimizi ortaya koymaktadır. DLT’de yartu’yla ilgili şunlar yazar: “Yonga, talaş. Buna benzetilerek üzerine bir şey yazılan levhaya, tahtaya da yartu denir.” (DLT III: 30). DLT’de görülen “yartum: ayrılmış” sözcüğü de konumuz açısından dikkate değerdir. (DLT IV: 753)

Yaşın: Sözcük, ‘yalın yaşam’ ikilemesinde yer alır. (Tuna 1986: 222) TS’de ‘yaşın yaşam’ yinelemesi için “gizli gizli, içín içín, gizli saklı” anlamı verilmiştir. (TS II: 1605) Yaşın’la kurulan bu yinelemede sözcüğün ortaya koyduğu anlam yalnızla birlikte ikileme oluşturulabilmesi için uygun değildir. Oysa, sözcüğün geçmişteki anlamı adı geçen ikilemede yer alabilmesi için yeterlidir. Şinasi Tekin’in “alevlenmek, yanmak” anlamındaki saymaca bir ya- fi-ilinden türetilen sözcükler arasında gösterdiği yaşın, (Tekin 1980a: 73) ilk olarak Uygur dönemi metinlerinde “şimşek, yıldırım” anlamıyla karşımıza çıkar. (EDPT: 979) Sözcük, bu biçim ve anlamıyla Karahanlı, Harezm, Kıpçak Türkçelerinde de görülür. (EDPT: 979) Sözcüğün, Çağataycada aldığı biçim “işin”dir. (EDPT: 979) Yaşın, burada bahsedilen anlamıyla Osmanlı Türkçesi metinlerinde yer almamıştır.

Yazık: Sözcük, “yazık günah” ikilemesinde bulunmaktadır. (Tuna 1986: 223) Her ne kadar sözcüğe ikilemedeki kullanımıyla ilgili olarak TS’de “herkesi üzebilecek şey, günah” anlamı verilmiş (TS II: 1612) ise de Türkiye Türkçesinde bu kavramları anlatmak için ‘günah’ tercih edilmektedir. Sözcük, “yazuk” şekliyle Uygurcadan itibaren tarihî şivelerin tümünde “günah” anlamında görülebilir. (EDPT: 985) XIII.- XIX. yüzyıllar arası Osmanlı Türkçesi metinlerinde de sözcüğü “yazuk” ya da “yazık” biçiminde “günah, cürüm, suç” anımlarında bulmak mümkündür. (TTS VI: 4461- 4464)

Yok: Sözcük, ‘yok yoksul’ ikilemesinde geçer. (Hatiboğlu 1981: 119) TS’de ikilemeyle ilgili şunlar yazmaktadır: “Zengin olmayan, fakir.” (TS II: 1636) Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere yok, ikilemede yoksul'un eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. TS’de yok’la ilgili yapılan tanımlamalarda sözcüğün “yoksul” karşılığına degenilmemiştir. (TS II: 1636) Sözcük, fakir anlamında ilk olarak Göktürk döneminde görülür. (EDPT: 895) Yok, burada ‘çigay’la birlikte ikileme oluşturmuştur. (EDPT: 895) “Yoksul” anlamındaki “yok çigay” ikilemesini Uygurca da bulmak mümkündür. (Şen 2002: 368) Bu dönemlerin dışında yok’un tek başına “fakir” anlamında kullanıldığı tarihî metinlere rastlanılmaz. XIV. yüzyıl Anadolu sahisi eserlerinden olan *Kadi Bürhanettin Divani*’nda geçen “yohlu kılmak: fakirleştirmek” ibaresinde (TTS VI: 4637) sözcüğün Eski Türkçedeki anlamının izlerini bulmak mümkündür.

Yolak: Sözcük, “yol yolak” ikilemesinde görülür. (Hatiboğlu 1981: 119) TS’de halk arasında kullanıldığı belirtilerek sözcüğe “patika” anlamı verilmiştir. (TS II: 1639) Yolak, ilk olarak DLT’de karşımıza çıkar. (EDPT: 925) Sözcük burada “çığır, çığa, kırlardaki küçük yol, yol yol çizgili olan her şey” anlamındadır. (DLT IV: 799) *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde görülen “yolakçı: yolcu, yola giden” (TTS VI: 4649) sözcüğü de yolak’tan türetilmiştir. Hasan Eren, etimolojik sözlüğünde, sözcüğün “yol+ -(a)k” küçültme ekiyle kurduğu ifade etmiştir. (Eren 1999: 456)

Sonuç

Derlenen bu sözcüklerden yola çıkararak mantığın en temel kurallarından biri olan “Bütün, parçaların bireşiminden farklı bir şnyder” ifadesinin dilde de kendini gösterdiği sonucuna varabiliz. Günümüzde yalnız başına kullanılamayan, kullanılsa da yadırganan sözcükler ikileme bütünlüğü içerisinde rahatlıkla standart dilde kendilerine yer bulabilmektedir. Türkçe, vazgeçilmez anlatım imkânlarından olan ikilemelerin hatırına, artık kullanmadığı pek çok sözcüğü tamamıyla ihmali etmemiş, onların ikilemelerle de olsa yaşamاسına izin vermiştir.

Bu vesileyle bir nokta üzerinde daha durmak gereklidir. Bazı araştırmacılar ikilemelerle yaşayan tarihî sözcükleri standart dilde göremediği için bu sözcükleri anlamsız ya da yarı anlamlı diye nitelendirmiştir, geçikleri ikilemeleri de “bir sözcüğü anlamlı ikileme” olarak adlandırmıştır. (Hatiboğlu 1981: 59) Öyle ki, kullanılmış bulunan bu adlandırma ilköğretim ders kitaplarına kadar girmiştir. (Köktürk, GÜL 2001: 63) Oysa, yansımıma sözcükleri birkenara bırakırsak, doğası gereği dil anlamına karşılık gelmeyen sözcüklere itibar etmez. Hiç bir sözcük -yansıma olanları vurgulayarak dışında bırakıyon- başlangıçta sırif ikilemede kullanılın diye üretilmemiştir. İhtiyaç üz-

rine üretilen sözcükler, anlatımı çeşitli yönlerden zenginleştirmek için sonradan ikileme çatısı altına girmiştir. Dolayısıyla, ikilemelerde görülen ve günümüzde ancak, yanındaki sözcüğün yaptığı çağrımlarla belleklerde yer bulabilen sözcükleri anlamsız veya yarı anlamlı diye kestirip atmak hatalı olur. Bu tür sözcüklerin açıklanmasında iki unsur göz önünde tutulmalıdır. İlkisi, bu yazda üzerinde durulduğu gibi, böyle sözcüklerin Standart Türkçe Türkçesinde kullanımından düşmüş olmasıdır. İkincisi, sözcüğün, ikilemede beraber bulunduğu diğer sözcüğü örneksemesiyle ya da tarihî gelişimi içinde, doğal ses değişimlerine uğramasıdır. Her iki durumda da anlam ortadan kalkmış olmaz. O nedenle, “bir sözcüğü anlamlı ikileme” tabirini terk etmek gereklidir. Bunun yerine ikilemedeki sözcüklerin türüne göre: ‘sözcüklerinden birinin anlamı unutulmuş ikileme’, ‘bir sözcüğü ses değişimine uğramış ikileme’, ‘sözcüklerinden teki veya tümü yansırma olan ikileme’ gibi tabirler kullanılması yerinde olur.

Kısaltmalar

DLT	Divanü Lûgat-it-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
DTSI	Drevnetyurkskiy Slovar
EDPT	Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
TS	Türkçe Sözlük
TTS	Tarama Sözlüğü

Kaynaklar

Ahmet Vefik Paşa (2000)	<i>Lehce- i Osmâni</i> Haz.: Recep Toparlı, Ankara: TDK Yayımları.
Aksan, Doğan (1999)	<i>Anlambilim</i> , Ankara: Engin Yayınevi.
Arat, Reşit Rahmeti (1994)	<i>Kutadgu Bılıg II Çeviri</i> , Ankara: TTK Yayımları.
Arat, Reşit Rahmeti (1999)	<i>Kutadgu Bılıg I Metin</i> , Ankara: TDK Yayınları.
Ata, Aysu (1998)	<i>Nehcü'l Ferâdîs III Dizin- Sözlük</i> , Ankara: TDK Yayınları.
Ata, Aysu (2000)	“Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler I”, <i>Türkoloji Dergisi</i> , XIII : 67-97.
Ata, Aysu (2001)	“Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler II”, <i>Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu</i> , Muğla 2001: 35-43.
Atalay, Besim (1998)	<i>Divanü Lûgat-it-Türk Terçümesi I - III, IV Dizin</i> , Ankara: TDK Yayımları.
Caferoğlu, Ahmet (1993)	<i>Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü</i> , İstanbul: Enderun Kitabevi.
Clauson, Sir Gerard (1972)	<i>An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish</i> , Oxford: Clarendon Press.
Çağatay, Saadet (1978)	<i>Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler</i> , Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
Eren, Hasan (1999)	<i>Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü</i> , Ankara: Bizim Büro Basım Evi.